

8. Документознавство: курс лекцій з дисципліни «Документознавство» для студ. I-II курсу вищ. навч. закл. спец. 6.020100 «Документознавство та інформаційна діяльність»: [у 2-х ч.] / уклад.: О.Ю. Малюк, Н.М. Лєсовець, Г. Есаулова. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – Ч. 1. – 166 с.
9. Діловодство : навчальний посібник / уклад. Л.І. Скібіцька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.
10. Иссерс О.С. Речевое воздействие : учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности «Связи с общественностью» / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 224 с.
11. Голоднов А.В. Риторический метадискурс: к определению понятия / А.В. Голоднов // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. Серия Филология. – СПб., 2008. – №2 (13). – С. 7-18.
12. Різун В.В. Лінгвістика впливу : монографія / В.В. Різун, Н.Ф.Непийвода, В.М. Корнєєв. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 148 с.
13. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко // Репринтне відтворення видання 1918 року. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.

The article considers the psyche and semantic factors of persuasive narration in such Ivan Ohienko's work as «Ukrainian culture». These are wealth of facts; highlighting of different views; use of a large content of scientific and literature sources, statistics, illustrations, contrasting comparisons; historicism, emotional attitude of the author. It is shown that the «Ukrainian culture's» persuasiveness is determined by the unity of sensitive (visibility thanks to the illustrations, the availability of language), rational (argumentativeness, evidence) and emotional (the author's attitude, empathy) psyche and semantic factors.

Key words: persuasiveness, influence, argumentativeness, evidence, psyche and semantic factors, unity of sensitive rational, and emotional.

Отримано: 08.12.2016 р.

УДК 001(477)(092)(075.8)

І. О. Кучинська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті висвітлюються ключові ціннісні орієнтири духовно-морального формування особистості у педагогічних поглядах видатного вітчизняного діяча Івана Огієнка. Підкреслюється, що православному церкву вчений розглядав як неодмінний компонент процесу формування «свідомої української нації». Акцентується увага на тому, що християнська етика повинна становити, основу духовно-національної системи виховання. Наголошується на важливості розвитку духовної свідомості підростаючої особистості. Актуалізується виховна функція Біблії, підкреслюється її значущість у формуванні духовно-ціннісних світоглядних орієнтирів дітей і молоді.

Ключові слова: Іван Огієнко, християнські цінності, духовність, свідомість, особистість, виховання.

Одним із фундаторів національної системи освіти у роки відродження Української держави був Іван Огієнко – неперевершений самобутній дослідник духовних скарбів рідної мови, історії, літератури і культури. Він один з перших довів, що виховання буде результативним лише тоді, коли зміст освіти

концентруватиме в собі ідейні і моральні здобутки рідного народу, відбивати-ме його національні традиції, звичаї, обряди. Важливою особливістю педагогічної теорії і практики Івана Огієнка є те, що його дидактичні погляди і виховні ідеї становлять цілісну систему, в якій усі компоненти взаємозв'язані й спрямовані на формування духовної особистості, патріота, громадянина незалежної України. Саме ці ідеї є важливими для сьогодення, оскільки вони впливають на розвиток духовно-національної свідомості українців, збереження рідної мови, піднесення освіченості і культури народу.

Зауважимо, найбільш відомими є праці І.І. Огієнка: «Українська культура» (Київ, 1918), «Українська церква» (Київ, 1918), «Історія українського друкарства» (Львів, 1925), «Наука про рідномовні обов'язки» (Жовква, 1936), «Українська літературна мова» (Вінніпег, 1950), «Книга нашого буття на чужині» (Вінніпег, 1956), «Дохристиянські вірування українського народу» (Вінніпег, 1965) та інші.

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на те, що православну церкву вчений розглядав як невідмінний компонент процесу формування *«свідомої української нації»*. Саме І.І. Огієнко (*митрополит Іларіон*) чітко визначив *ті риси, які характеризують Українське православ'я, а саме: демократизм, соборноправність, євангелістськість, побутовість*. У його працях дістало обґрунтування питання мови, церковно-релігійного життя, ролі Церкви в культурному житті нації, християнському екуменізму.

Мета статті: висвітлити ключові орієнтири духовно-морального формування підростаючої особистості у педагогічній спадщині Івана Огієнка.

Підкреслимо, Іван Іванович Огієнко був переконаний в тому, що в українській школі обов'язково повинні проходити уроки, на яких діти ознайомлювались би з духовною спадщиною рідного народу.

Цінність «уроків духовності» бачилась І.І. Огієнку в їх органічній єдності з укладом життя народу, його історією, духовною культурою і національними традиціями. Ідеї та засоби релігійного виховання порівняно з багатьма засобами, ідеями наукової педагогічної науки, глибше і повніше втілюють у собі духовність, тобто національну психологію, світогляд, ідеологію та ін. Саме тому *християнська етика* повинна становити, як вважав педагог, основу духовно-національної системи виховання.

Важливо підкреслити, що без використання християнських виховних традицій розвиток духовної свідомості, на думку вченого, був просто неможливий. Без знання зв'язку релігії та духовної культури, функції релігії та її значення у людському суспільстві, історії виникнення та сучасного становища основних релігій світу та ін. говорити про духовний розвиток свідомості, вважав Іван Огієнко, немає сенсу.

Отже, християнська спадщина є тим важливим засобом розвитку духовної свідомості, яка сприяє усвідомленню особистістю самої себе у своїх відношеннях до зовнішнього світу, інших людей та усвідомлення свого місця в житті.

Найголовніша роль у формуванні якостей духовної свідомості, безперечно, належить вихованню, у процесі якого підростаюча особистість, пізнаючи інших людей і їх ставлення один до одного, тим самим пізнає і саму себе, ті чи інші якості у собі. Важливу роль при цьому, зазначав Іван Огієнко, відіграють і такі форми суспільного впливу, як театр, газети, журнали, радіо, телебачення – все те, що сприяє пізнанню людиною інших людей, а через них – і самої себе. Ось чому він вимагав, щоб вплив цей відбувався рідною мовою і відображав духовно-національне життя українського народу. Так, І.І. Огієнко з цього приводу, справедливо зазначає, що: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організу-

вання. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова як певний орган культури, традиції. В мові – наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання. Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона виторюється в певній культурі, в певній традиції. В такому разі мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного Я...».

Правильно організований розвиток духовної свідомості, як констатував Іван Огієнко, формує повноцінну особистість, суверенну індивідуальність, яка цінує свою громадянську, національну і особисту гідність, совість і честь та створює умови для найповнішого складу психіки, національного характеру, способу мислення і відчуття дітей. *Отже, йдеться про систематичне і цілеспрямоване виховання духовної свідомості і самосвідомості, формування національного типу особистості, що забезпечить духовну єдність поколінь, наступність духовно-національної культури, безсмертя нації та християнських переконань.*

Для виховання «справжньої» людини, впертої в досягненні мети, непохитної в боротьбі за свою Батьківщину, потрібно, на думку вченого, щоб її світогляд мав глибоке коріння в підсвідомому психіки, щоб він був вистражданий, пережитий, щоб перейшов через все море почуттів, через всю душу. Тоді люди, зазначав І.І. Огієнко, будуть здатні підпорядкувати собі всі егоїстичні почуття і прагнення та відчувати потребу направити інтерес, увагу, активність – всю силу душі на благо народу як вищої етичної цінності, що дасть змогу більш ефективному розвитку духовної свідомості, яка, в свою чергу, спонукає дитину до вибору тих цінностей, які стали б «головним матеріалом» у будівництві світогляду підростаючої особистості.

Без духовнотворчих національних факторів (мети, змісту, мови, моралі) неможливо уявити вселюдський фактор, не може існувати ні культура, ні виховання.

Педагогіка завжди є, була і буде етичною системою і, як така, повинна регулюватися загальними етичними цінностями *Любові, Добра, Краси, Справедливості, Віри, Надії, Совісті, Людської гідності*, основу якої дала людству, на думку Івана Огієнка, *релігія*, а не якими б то не було іншими – політичними чи соціальними – теоріями, що відкидають названі етичні цінності на другий план, на підпорядковане місце, таким чином гальмуючи не тільки процес розвитку духовної свідомості, але й виховання моральності взагалі.

Розвиток духовної свідомості передбачає, акцентував вчений, постійне шукання можливості саморозвитку і самовдосконалення та реалізацію цілей всебічного гармонійного розвитку особистості. Духовно свідома особистість, за переконанням І.І. Огієнка, повинна робити все від неї залежне для зростання пріоритету вселюдських цінностей, гуманістичних і естетичних домінант. Тільки в такому випадку можна стверджувати, що особа досягнула розвитку духовної свідомості.

Для більш успішного розвитку духовної свідомості Іван Іванович Огієнко у своїй праці «Книга нашого буття на чужині» (Вінніпег, 1956) наполягав на:

- утвердженні в свідомості молоді духовної, національної, культурної, мовної єдності, національної окремішності і неповторності, розуміння важливості для розвитку духовності власної держави і необхідності її розбудови;
- вихованні «ширих християн» та національних патріотів, пріоритетним для яких є християнська етика й добро всієї нації і піклування про її поступ;
- всебічній підготовці до творчої праці з розбудови і захисту незалежної Української держави, відстоюванні інтересів української православної віри, рідної духовної і матеріальної культури, а через них – до участі у вселюдській культурі;
- розвитку духовного мислення, діяльнісного, ненасильницького, відповідального ставлення до вирішення проблем свого співтовариства, країни, всього світу;
- емоційному розвитку та здатності сприймати, застосовувати й оцінювати відповідні норми і вчинки;

- вивченні дітьми теоретичних основ моралі, формуванні в них моральних уявлень і понять, організації досвіду їхньої моральної поведінки і діяльності, які відповідають вимогам християнської етики та естетики;
- формуванні моральних почуттів.

Іван Іванович Огієнко завжди робив акцент на тому, що однією із важливих складових розвитку духовної свідомості є *формування моральних почуттів*. До галузі моральних почуттів належить, на його думку, усе те, що визначає ставлення людини до Бога, до держави, до соціальних закладів, до інших людей, до самих себе. Серед вищих почуттів важливе місце, зазначає вчений, посідають почуття, пов'язані з діяльністю: працею, навчанням; естетичні почуття, що передбачають усвідомлену чи неусвідомлену здатність у процесі сприйняття явищ навколишньої дійсності керуватися поняттями прекрасного. На цій основі у підростаючій особистості формуються патріотизм, радість праці, почуття обов'язку, совісність і сором, співчуття, співпереживання, моральність та ін.

Аналіз праць І.І. Огієнка «Українська культура» (Київ, 1918), «Українська церква» (Київ, 1918) дає підстави стверджувати, що поряд з формуванням моральних почуттів, впровадження у виховний процес християнської й національної спадщини в справі духовної свідомості дасть можливість українським дітям використовувати ті духовні надбання свого народу, що замовчувалися довгі роки і які «показували» всьому світу українську націю, як націю творців, духовних діячів та борців за ті ідеали, що роблять людину гармонійно розвиненою та духовно свідомою.

Які ж засоби розвитку **духовної свідомості** рекомендував І.І. Огієнко?

1. Впровадження у виховний процес християнських моральних постулатів та ознайомлення і вивчення «основного джерела духовності» – Біблії.
2. Ознайомлення з духовною культурою українського народу (українською книжкою, мистецтвом, старою українською лірикою та драмою, літописями, історією, східнослов'янською філософією, християнською проповіддю).
3. Глибоке вивчення вихованцями рідної мови, історії рідного краю, пам'яток культури та природи, коріння свого роду як складової народу, традицій, звичаїв, обрядів, вірувань, походи молоді з метою вивчення та осмислення історії України і регіонів від найдавніших до наших днів.
4. Орієнтування вихованців на пошук старовинних ікон, книг, збирання легенд, казок, прислів'їв, загадок рідного краю, відтворення типового українського озеленення (посадка калини, верби, мальв, чорнобривців, рути-м'яти тощо), прилучення вихованців до народних промислів і ремесел та підготовка і проведення традиційних християнських свят (обов'язково рідною мовою).
5. Актуалізація знань, емоцій і почуттів, які відіграють значну роль у закріпленні християнських переконань, духовної спрямованості особистості.

Вченим відстоювалася думка, що у формуванні моральних почуттів прегативну роль відіграють духовні цінності. Історично складені модули способи зв'язку свідомості і буття, людини і світу. **Цінності**, як відомо, – це системоутворювальне ядро програми, задуму, діяльності і внутрішнього духовного життя людини. Світ цінностей – це, передусім, світ культури, сфера духовної діяльності людини, її духовної свідомості, оцінок тощо.

Які ж цінності мались на увазі? У першу чергу, – **християнські**, а в другу, – **національні**, які, за переконаннями Івана Огієнка, повинні реалізувати свій зміст через мову, філософію, історію, науку, релігію, мистецтво.

Проблема єдності духовних та національних цінностей, які відстоював педагог, стоїть у центрі уваги сьогодення. Саме система цінностей є тією ланкою, яка пов'язує суспільство з індивідом, включає його в систему суспільних відносин. Цінності лежать в основі вибору цілей, засобів та умов діяльності людини.

Християнські цінності, як наголошував І.І. Огієнко, є тією силою, що рухають стрижневу основу виховання, розвиваючи духовну свідомість підростаючої особистості.

Виховання є складним, багатофакторним процесом, в якому, крім школи, беруть участь такі могутні чинники виховання, як сім'я, церква, книжка, кіно, театр, преса, культурно-освітні, спортивні та інші установи, одним словом, все довкілля. Тому, на наш погляд, важливою умовою духовного розвитку свідомості особистості є забезпечення молоді діяльністю у духовно-національному дусі та взаємодія і координація її зусиль.

Це вимагає великої роботи з педагогізації середовища. Зрозуміло, що вирішити це питання сама школа не зможе, це – функція держави, але ініціювати таку роботу повинна школа, оскільки саме в ній сконцентрований найбільш професійно підготовлений виховний потенціал суспільства.

Система роботи, що складається в кожній школі, залежить, на наш погляд, від традицій, які є в колективі, від рівня педагогічної майстерності вчителів, традицій місцевості тощо. Але запорукою успіху є велика пошукова робота, залучення до неї ентузіастів, відданих справі виховання дітей.

Результатом такої роботи є створення музеїв, світлиць, проведення свят і т.п. Головним тут є те, що учні стають активними учасниками творчої діяльності, співавторами уроків і позакласних заходів, які відкривають перед ними дивовижний за своєю красою і духовною наснаженістю світ духовного життя, легенд, пісень і почувань наших далеких пращурів і сучасників. Такі заходи збагачують душу і серце думами і почуваннями вірності християнським традиціям, рідній землі, Батьківщині, дають можливість дітям зрозуміти самих себе, без чого не може бути правильного виховання.

Таким чином, осмислена, усвідомлена духовність виступає певним виявом інтелектуальності людини, її інтелігентності, що є соціальною характеристикою особистості. Такій людині властиві безкорисливість, душевна порядність, любов до праці, скромність, чесність, почуття відповідальності, благородство, самовідданість, яскрава індивідуальність, почуття гордості до історії, культури.

Слід констатувати, що, на думку І.І. Огієнка, розвиток духовної свідомості – це прояв спільної діяльності вчителя, священника і учнів, взаєморозуміння їх доброти, поваги та довіри. Дитина, пізнаючи світ, не залишається до нього байдужою. Вона переживає своє ставлення до людей, предметів і явищ, які її оточують, до процесів своєї діяльності та її результатів. Ці почуття, переживання мають велике значення в житті людей, вони пронизують всю їх психічну діяльність.

У педагогічному процесі, зазначалось вченим, завжди духовні почуття повинні відігравати особливо важливу роль.

Оригінальність і самобутність Огієнка полягає в тому, що він поряд з науковою плідно займався і релігійною діяльністю. Більш того, вважаючи, як він писав у своїй праці «Віра», що «без віри нема ані звичайного буденного життя, ані науки». Недарма у «Філософських містеріях» І.І. Огієнко наголошує на тому, що «хто досяг вищої науки, той має теплу віру в Бога».

Цікава точка зору Івана Івановича Огієнка на *виховну функцію Біблії* у формуванні духовно розвиненої особистості. На погляд вченого-педагога, поперше, це великий етичний потенціал, який пропонує людям Біблія. По-друге, це можливість художнього пізнання мистецтва через призму християнської ідеї та його вплив на духовне становлення особистості.

Так, у своїх проповідях Іван Огієнко підкреслював, що Святе Писання (Біблія) ніколи не заперечувало мистецтво, а, навпаки, надихало людство на нього. І. Огієнко наводив такі приклади на користь сказаного:

1. На горі Синай Бог одночасно з виголошенням десяти заповідей наказав Мойсею побудувати скинію із застосуванням усіх видів образотворчого мистецтва. Увагу в даній скинії привертає «ескіз» світильника: «Виготуєш світильник чеканий із золота чистого; стебло його, вітки його, чашечки його, бруньки і квіти його мусять бути однолітні...» (Вихід, 25:31-33). Не менш цікавим, на погляд Іларіона (І.І. Огієнка), є опис священничих рис скинії: «Ось які ризи нехай справлять: ... І зробиш верхню ризу всю з блакиту... По краях її зробиш гранатові яблучка з блакиту, порфіри і кармазину...» (Вихід, 28:4-35). Таким чином, святі речі Бог наказує прикрасити зображеннями дарів природи, тобто образів краси земної, більше того, яблука, згідно його вказівки, мають бути неправдоподібного фотографічного кольору. Тобто, пропонується свобода творчості і заперечується «фотографічність» мистецтва, але не саме мистецтво.
2. Ідея побудови храму, наголошував І.І. Огієнко, також належить не людині. «Головний дім покрій кипарисовим деревом і обклади його чистим золотом, а зверху вирізьбить пальми та завитки розквітаючих квітів для краси» (Хроніка 2, 3:6). Отже, храм, окрім рельєфного зображення херувимів – образу світу невидимого, був прикрашений різьбленими квітами, яблукми, волами – образами рослинного й тваринного світу, тобто світу видимого; і все це – задля краси. Вона – символ великої таїни гармонійності Богом створеного світу.
3. Біблія, на думку вченого, не заперечує й інших видів мистецтва. Найбільш очевидним є її зв'язок із поезією. І.І. Огієнко приводить приклад таких поетичних книг Старого Завіту, як Книги Іова, Псалмів, Приповістей Соломона, Книги сина Сираха, Книги Мудрості і, нарешті, Пісні пісень. Одна із найпрекрасніших ліричних поем, зазначав Іларіон, – Пісня пісень Соломона. Вона символічно відображає любов між Христом і церквою, оскільки християнські стосунки між чоловіком і жінкою повинні відповідати (за християнськими законами) відносинам Христа і церкви. Бог задумав, щоб любов чоловіка до жінки завжди була такою ж, як любов Бога до людей. Ось чому Пісню Соломона Він помістив у Своє слово – Біблію. Тому любовна лірика не суперечить, на погляд вченого, Богу. Та й поетична майстерність, з якою написана Пісня, вражає своєю філігранністю. Це прагнення до досконалості, стверджував І.І. Огієнко, – прекрасна хвала Богу.
4. Не заперечується Біблією, наголошував Іларіон, і музика. Один із кращих зразків, присутніх у Святому Писанні музичного мистецтва, на думку вченого, це двоголосна пісня Маріам (Вихід, 15:20-21) та Давидові псалми (Хроніка I, 23:5).
5. У Священному Писанні згадується, зазначав Огієнко, ще два види мистецтва. Перший – театр. У Книзі пророка Єзекиїла такі слова: «І ти, син людський, візьми собі цеглину і поклади її перед собою, і накресли на ній місто Єрусалим. Споруди проти нього облогу; збудуй проти нього рухомі башти, і зроби вали навколо нього і порозставляй табори проти нього...» (Єзекиїл, 4:1-3).
6. Інший вид мистецтва, згадуваний у Святому Писанні, зазначав у своїх проповідях І. Огієнко, – танець. Найбільш яскравий приклад схвального ставлення до танцю, знаходимо у Псалмах Давидових (Псалми, 149:3), в яких показано, що Бог був задоволений танцями людей.

Підсумовуючи вище наведений матеріал, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на важливості і в умовах сьогодення саме формування духовно-моральних ціннісних орієнтирів особистості, розвитку національної й духовної свідомості тощо. Саме цієї точки зору дотримувався відомий вітчизняний діяч Іван Огієнко. Безперечно, ідеї відомого вченого, богослова, педагога, вихователя і сьогодні звучать актуально й своєчасно.

Список використаних джерел:

1. Лларіон. Бог і світ. Читанка для молоді недільних і українських шкіл та родини / Лларіон. – Вінніпег, 1964. – 72 с.
2. Лларіон. Віра. Слово во врем'я люте / Лларіон. – Холм, 1944. – 19 с.
3. Лларіон. Українська культура і наша церква. Ідеологія Української православної Церкви. Життєпис / Лларіон. – Вінніпег : Накладом Товариство «Волинь», 1991. – 84 с.
4. Кучинська І.О. Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині Івана Огієнка : навчальний посібник / І.О. Кучинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – 104 с.
5. Кучинська І.О. Духовні джерела Івана Огієнка : навчальний посібник / І.О. Кучинська, – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. – 88 с.
6. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки / І.І. Огієнко. – Жовква, 1936. – 72 с.

The article highlights the key value orientations spiritual and moral formation of personality in pedagogical views of prominent national figure of Ivan Ohienko. It is emphasized that the Orthodox Church scientist regarded as an indispensable component of the process of formation of a «conscious Ukrainian nation». The attention is focused on the fact that Christian ethics should be the foundation of spiritual and national education systems. Stresses the importance of the spiritual consciousness of the younger person. Updated educational function of the Bible emphasizes its importance in shaping the spiritual and philosophical value orientation of children and youth.

Key words: Ivan Ohienko, christian values, spirituality, consciousness, personality, education.

Отримано: 20.02.2017 р.

УДК 37+811.161.2:001(477)(092)

О. В. Мартіна

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ІВАНА ОГІЄНКА І РОЗВИТОК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті описано педагогічні й лінгвістичні умови формування мовної особистості та способи покращення комунікативної діяльності молодших школярів на початковому етапі навчання; розглянуто аспекти засвоєння правильності мовлення; окреслено шляхи покращення культури мовлення учнів та удосконалення практичної підготовленості вчителя до роботи з дітьми. Нові тенденції шкільної мовної освіти передбачають посилення практичної спрямованості процесу опанування рідної мови, підпорядкування роботи над мовною теорією інтересам мовленнєвого розвитку учнів. Плекання мовної особистості, яка утверджуватиме статус української мови як державної і рідної, є одним з пріоритетних завдань, які поставлені перед вищою школою сучасним суспільством.

Ключові слова: мовна особистість, культура мови, культура мовлення, комунікативна діяльність, рідна мова, педагогічна діяльність, педагогічна майстерність, професійна діяльність, граматична правильність, зв'язне мовлення.

Сучасні пріоритети розвитку освіти вимагають створення якісно нової школи, зорієнтованої на виховання особистості нового типу, спроможної самостійно приймати нестандартні рішення, здійснювати вільний вибір, творчо мислити, гнучко реагувати на зміни обставин.